

SIMON FERENC

**A KÖNYVTÁRI RENDSZEREK TANULMÁNYOZÁSA ÉS A FELHASZNÁLÓK KÉPZÉSE
NORVÉGIÁBAN ÉS IZLANDON**

BESZÁMOLÓ EGY TANULMÁNYÚTRÓL (2008. OKTÓBER 20 – NOVEMBER 3.)

*Az tudja csak,
aki sok utat járt,
távol tájakat,
miféle erőkkal
kormányozza kedve
az eszes embert. (...)
Ismeretre vágyva
rúnákat vallass,
isteni rovás mind,
a Magasságos műve.*

(Edda, Óészaki mitológiai és hősi énekek,
A Fenséges beszéde, 18., 80.
Tandori Dezső fordítása)

A EGT/Norvég Alap segítségével és a Tempus Közalapítvány közreműködésével a Tudás Alapítvány sikeres pályázatának (153–0–A1) eredményeként magyar könyvtárosok egy csoportja – Palotás János projektmenedzser vezetésével – kéthetes tanulmányúton vett részt Norvégiában és Izlandon. A cél a norvégiai és az izlandi könyvtári rendszer megismerése, a könyvtári informatika és a felhasználók képzésének tanulmányozása volt. Az utazást alapos felkészülés előzte meg. Endrész Katalin: *A norvég és az izlandi könyvtári rendszerről* című áttekintése (12 p., kézirat) átfogó és lényeglátó összefoglalást adott a célországok könyvtárügyéről, nagyban segített az előzetes tájékozódásban és a kérdések megfogalmazásában, a célirányos program megalkotásában. Az előzetes tanulmány alapján a program résztvevői szakterületüknek és gyakorlati tapasztalataiknak megfelelően készültek a tanulmányútra. Minden résztvevő intézményét bemutató rövid prezentációt készített, megfogalmazta szakmai nézőpontját, tisztázta önmaga kérdésirányait.

A fogadó intézmények és a tanulmányút résztvevői köre, a tapasztalatcserében közreműködők közössége a könyvtárügy egészét lefedte. Norvégiában az oslói Egyetemi, illetve Főiskolai Könyvtár és Tudásközpont, a Nemzeti Könyvtár, Izlandon pedig a rejkjavíki Nemzeti és Egyetemi Könyvtár, a városi bibliotéka, továbbá Akureyriben az egyetemi, a közművelődési és egy iskolai könyvtár vett részt a programban. Magyar részről a Főiskolai és Kari Könyvtárigazgatók Szövetségének képviselőjében Nyíregyháza, Szeged, Szombathely, Szolnok és Vác. A hódmezővásárhelyi Könyvtári Együttműködési Kör főiskolai, közművelődési és iskolai könyvtárral vállalt részt a projektben.

Vendéglátónk elsőként Oslo belvárosát mutatta be egy kiadós történelmi séta keretében. Láttuk a főutcán lévő Parlamentet, a Nobel-békedíj átadásnak helyszínét, Ibsen szobrát a Nemzeti Színház épülete előtt, a Királyi Palotát az őrsgel és a szép, őszi színekben pompázó parkkal. Majd a kölcsönös bemutatkozás után vendéglátóink kalauzolásával bejártuk az oslói főiskola (www.hio.no) sörfőzdéből átalakított impozáns, a régít és az újat ötletesen ötvöző épületegyüttesét. Az egyetemi reform keretében 1994-ben szervezték át az 1859-ben alapított intézményt. Az ország száz főiskoláját huszonhatra csökkentették. Norvégia csatlakozott a bolognai folyamathoz: a tíz évfolyamos alapfokú képzést három év középiskola követi, majd erre épül a kétfokos felsőoktatás az alap és a mester fokozattal. Ez utóbbi célszerűségéből, gyakorlati hasznosságából, az európai integráció és a sok külföldi hallgató miatt, angol nyelven folyik.

A tudásközpont kiválóan felszerelt: a 265 000 dokumentum használatát kártyás, vonalkódos, automata kölcsönző rendszer segíti. A tantermek és a néhány férőhelyes, zárt szemináriumi szobák funkciójuknak megfelelően berendezettek: interaktív táblával, kivetítővel és számítógépekkel, laptopokkal, könyvszkennelvel, nyomtatókkal és fénymásolókkal rendelkeznek. Biológiai szaktanterem és multimédiás stúdió is a diákok rendelkezésére áll. A hét fakultáson – művészet és dráma, oktatástudomány és nemzetközi tanulmányok, mérnökképzés, egészségtudomány, újságírás, könyvtár és informatika, nővérképzés, társadalomtudományok – tizenegyezer diák tanul. Egy adott korosztály negyven százaléka szerez diplomát.

Az információs technológiák ismerete, az elektronikus írástudás kompetenciája ma már az élet minden területén nélkülözhetetlen, ezért az összes hallgató részesül – szakiránytól függetlenül – általános felhasználói képzésben. Az elméleti és a gyakorlati tudás átadása tanfolyamok keretében történik, amelynek tartalma az alapvető informatikai ismeretektől a programhasználatokon keresztül a keresési stratégiákon át a tudományos munka módszertanáig terjed. A releváns találatok elérésének alapelvei: türelem, beavatkozás, összehasonlítás, az eredmény értékelése. Az elméletet előadásokon, egyszerre sok hallgatónak oktatják, míg a gyakorlatot kiscsoportos, tantermi foglalkozással oldják meg. Az ismeretek egyéni konzultációkon tovább mélyíthetők.

Az informatikai háttér célja, hogy minden fontos adat helytől függetlenül elérhető legyen. Az integrált adatbázis neve FRIDA (wo.uio.no), amely regisztrálja és profilírozza a kutatókat, a kutatási programokat és eredményeket, esetleg teljes szövegű állományokhoz is elvezet. Egyes felületei interneten is elérhetőek, de belső használatra is alkalmas: statisztikát generál, segít a stratégia döntések előkészítésében, egyben finanszírozási modell is. E-újságokat, e-folyóiratokat, továbbá bibliográfiai és saját építésű, teljes szövegű adatbázisokat (DIVA, BORA, DUD, HUNIN stb.) is szolgáltatnak.

A szakmai beszélgetéseken felmerült a kérdés: tudásközpont vagy könyvtár a helyes elnevezés? Van-e tartalmi különbség a két fogalom között? A tudásközpont megnevezést indokolhatja, hogy az információs korszakban a könyvtár már nem csak könyvszerű dokumentumokat szolgáltat (korábban sem csak azt közvetített, de mégis a könyv és a folyóirat volt a legfontosabb), hanem a legtágabb értelemben vett multimédiás forrásközpont, amelynek csak egyik, ma már nem is a legkeresettebb dokumentumtípusa a papíralapú könyv. A hagyományőrző fogalomhasználat szívesen térne vissza, vagy tartaná meg a könyvtár nevet is, hiszen a tradíció ezt kívánja. A részben szkeptikus szemlélet pedig úgy véli, hogy a tudásközpont csak a könyvtár túlretorizált, fellengzősen posztmodern neve, és semmivel sem jobban központja a tudásnak, mint az ódivatúnak minősített könyvtár. Fontos tehát az elnevezés, mert tartalmiszemléleti különbséget is jelöl, de a lényeg mégis a *felhasználóban*, az *olvasóban* történik. Itt is megkettőződött a fogalomhasználat, pedig a fő kérdés változatlan. Hogyan lesz a tudáscentrumban a *felhasználóból* a szöveget – bármilyen hordozó is legyen a betűközvetítő média – értő *olvasó*, vagyis mitől és mennyiben jelent mást az információs technológiák (IT, a földön kívüli mintájára a könyvön, a szövegen kívüliség) korában eljutni az információtól a tudásig.

Nyilvánvaló, hogy ma könnyebben és gyorsabban érjük el az információkat, mint akár tizenöt évvel korábban, de olykor az adatszög rontja a tisztánlátást, bármennyire is jól alkalmazzuk a keresési stratégiákat. Valószínű, a megismeréshez, a gondolkodáshoz és a tudáshoz ugyanolyan hosszú út vezet, mint korábban, akár a tudásközpontban, akár a könyvtárban ülünk, mert a valódi, elmélyült, értő olvasás még a gyors világháló korában is csak lassú, vagyis zárt és szoros lehet, ha igazán alapos. A gondolkodás pedig még az információs szupersztrádán is csak a logikai szabályainak megfelelően, a maga gyalogjáró módján, lépésről lépésre haladhat.

A finom lazacos, halas és sajtos hidegtál után érdekes és bölcs előadást hallottunk egy vak újságírótól, aki belső derűvel mutatta be az ország jellegzetességeit, szépségeit és gondjait. Norvégia Európa peremvidéke, a viking történelmi múlt azonban nemcsak a norvégoké, örököse egész Skandinávia. Együtt osztoznak vele a svédekkel, a dánokkal és az izlandiakkal. Nyelvük is hasonló, történelmük a középkor korai századaiban nehezen különíthető el. Négy-száz évig dán fennhatóság alá tartoztak, korábban a nemzeti könyvtár is Koppenhágában volt, ma is sok Norvégiára vonatkozó dokumentumot őriznek ott. A parlament segítségével 1814-ben nyerték el függetlenségüket, de kilencven évig még svéd dominancia érvényesült. Az ország területe 385 155 négyzetkilométer, lakossága 4,6 millió, népsűrűsége ritka, négyzetkilométerenként alig haladja meg a tizenkét főt. Mezőgazdasági művelésre csak a terület három százaléka alkalmas, de természeti szépségekben annál gazdagabb. Partvidékét a szárazföldbe mélyen benyúló, keskeny öblök, dán-norvég elnevezéssel, a fjordok szegélyezik, miképpen Izlandét is. A fő bevételi forrást a tengeri olaj- és gázlelőhelyek adják, illetve a halászat, noha korábban százezer halász tevékenykedett, ma a gépesítés miatt néhány ezren végzik ezt a munkát. Norvégia nagy újságfogyasztó nemzet: a kétszázötvenféle lap hárommillió példányban fogy el. Látható, bizonyos területeken nem hagyja magát legyőzni a papír... A téli sportok mellett a legnépszerűbb nemzeti elfoglaltság a természetjárás, nagyon sokan tagjai valamilyen túrázó egyesületnek. Ennek a feltétele is megvan: sokrétű a részfoglalkoztatások rendszere. Fokozatosan igyekeznek csökkenteni a munkaidőt, mert – ironizált előadónk – szeretnék ösz-szebb nyomni a hetet, hogy a két hétvége közelebb kerüljön egymáshoz. A legnagyobb gondot a medializált amerikai globalizáció mellett az évi ötvenezer fős bevándorlás okozza, mert a kulturális, vallási különbségek nehezen integrálhatóak, különösen a pakisztánok, a marokkóiak és a chileiek esetében. Elgondolkodtató, hogy a főiskolai imateremben a kereszt egy faajtókkal rendelkező, jóllehet szárnyas oltárra emlékeztető, szekrényszerűségben kapott helyet, ami a szárnyak behajtásával eltakarható, használaton kívül helyezhető. A tizenhétézer lengyel munkavállaló azonban jól beilleszkedett a norvég társadalomba.

A Norvég Nemzeti Könyvtár (www.nb.no) 1811-től, az első egyetem megalakulásától egyetemi könyvtárként is működött, de mára már különváltak. A nemzeti könyvtár legfontosabb feladatának a digitalizálást tekinti, 2050-re mindent fel akarnak dolgozni. Megrendelésre is digitalizálnak műveket. A könyvekkel kezdték, majd a kották, kéziratok, újságok, filmek következnek. Ezzel párhuzamosan a rádió és televízió műsora is a programban szerepel, hiszen a nemzeti könyvtár alapvető feladata az archiválás, a kordokumentumok teljességre törekvő megőrzése. Megtekintettük a digitalizáló részleget, ahol nagy teljesítményű szkennerekkel dolgoznak, szöveggént és képként is mentik az állományt, a biztonsági másolatot máshol őrzik. Célszerű lenne, hogy az új művek azonnal bekerüljenek az elektronikus könyvtárba. Hetvenezer monográfiát digitalizáltak így, de a szerzői jogok problémája miatt sajnos nem kerülhet fel minden az internetre. Most tárgyalnak a kiadókkal a megoldási lehetőségekről.

Az Oslói Egyetemi Könyvtár (www.ub.uio.no) impozáns, új épületegyüttese az 1990-es években folyamatosan, egyre bővülve készült el. Társadalomtudományi, orvosi, jogi és természettudományi részleget tartalmaz. A főépület nagyon hasonlít a szegedi egyetemi könyvtárhoz, hiszen annak egyik mintája éppen az oslói volt. Kiválóan felszerelt, esztétikus és egyben praktikus is: sok férőhellyel, mégis bensőséges olvasói terekkel rendelkezik. A szabadpolcos

rendszer könnyen hozzáférhetővé teszi a könyveket, folyóiratokat. A kölcsönzést automata pult segíti, a számítógépes munkahelyek egyedi világításúak, jól kiépítettek és bővíthetők. Az X-port (x-port.uio.no) segítségével különböző adatbázisok, a BIBSYS-sel (www.ask.bibsys.no) a norvég közös katalógus érhető el. Az épületet és a könyvtárakat Kiss Zsuzsanna, évek óta Norvégiában dolgozó magyar szakkönyvtáros mutatta be. A könyvtár munkatársainak nem szükséges könyvtárosi képesítés, valamilyen szaktudományi végzettséggel kell rendelkezniük.

A Nemzeti Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Hatóságot (www.abm-utvikling.no) 2003. január 1-jén alapították, a kulturális kormányzat irányítása alatt áll, a könyvtári törvény alapján működik. Fő feladata a levéltárak, a könyvtárak és a múzeumok közötti együttműködés szervezése, fejlesztése, egységes és hatékonyságnövelő stratégiai irányítása. 2008-ban átszervezték az intézményt, és 2014-ig tartó könyvtári reformprogramot fogadtak el. Céljuk, hogy az információs korszaknak megfelelően minden, mindenhol és mindenki számára integráltan és felhasználóbarát módon legyen elérhető. Alapelvük a tudás, a tapasztalatok, a kulturális értékek megőrzése és közvetítése a szabadság, a tolerancia és az esélyegyenlőség jegyében. Ennek alapján kell megújítani a tartalmakat, a szolgáltatások rendszerét, a szervezetet és a szerkezetet, a kompetenciákat és a kutatást. A fő fókuszcsoporthoz a felsőoktatási könyvtárak és tudásközpontok, a tudományos szakkönyvtárak, a közművelődési és az iskolai könyvtárak.

Az előadások, megbeszélések után délutánonként megnéztük Oslo nevezetességeit. A kikötőt és a XIV. században, a svéd támadások ellen alapított középkori Akershus erődöt (www.mil.no/felles/nhm), a híres Városházát, jellegzetesen nagy órájával. A 2008-ban megnyílt, közvetlenül a tengerből kiemelkedő, zikkuratra emlékeztető új Operaházat, ami ferde üveg- és kősziklaival nagyságot és mozgékonyt sugároz (www.oslooperahouse.com).

Közelről is megcsodálhattuk a kiváló szobrásznak, a XX. század első felében alkotó Gustav Vigelandnak monumentális és megrendítő szoborparkját, ahol 192 gránit, bronz és vas szobor található (www.vigeland.museum.no). A legjelentősebb szoborcsoport a tizenhét méter magas, egyetlen gránittömbből faragott, százhuszonegy meztelen, egymásba csavarodott emberi testet ábrázoló, égbetörő húszszögletes, a Monolit. Körülötte tizenkét alkalos kompozíció, amely a maga fájdalmas szépségében a lét és az idő leírhatatlan gondjával, az emberi élet ciklikusságával és létezésünk végességével szembeállít. Tipikus élethelyzeteket, az emberi kapcsolatok alakulását és konfliktusainak változását jeleníti meg a gyermekkor játékos vidámságától kezdődően a szerelemtől és erőtől duzzadó ifjúkorán át a terheket hordozó felnőttsegen keresztül a fájdalmasan hamar beköszöntő bölcs és zsémbes öregkorig. A szobor együttes a könyörtelenül múló idő szépségét és tragikusan örökérvényű pillanatnyiségét merevíti gránitba.

A másik világhírű képzőművész, Edvard Munch (ejtsd: munk), Norvégia leghíresebb expresszionistája, a modernizmus egyik legnagyobb festője, szülővárosára, Oslóra hagyta műveit. Leghíresebb képeit a Nemzeti Galériában (www.nationalmuseum.no) tekintettük meg. Az impresszionizmusból induló művész korai képein erősen érződik Monet, Manet, Van Gogh hatása, akiknek művészetét Párizsban tanulmányozta. Maga is szép képeket festett ebben a stílusban, de alkata és tehetsége legyőzte az elődök hatásiszonyát, sikerült túljutnia nyomasztó befolyásukon, és rátalált saját hangjára. Meghaladva a pillanatnyi benyomások rögzítését, ő a kifejezés erősségét és jelképiségét helyezi előtérbe. Nem a világot ábrázolja, hanem a világ hatását a lélekben. A festmény kivetítés lesz, a belső tartalmak átvitele a külsőbe, a tájba, az életképbe, az arcképbe. A századvég alapélménye a „minden Egész eltörött” érzése (Ady Endre: Kocsi-út az éjszakában). A dekadencia hanyatlást érzékel az élet minden területén, a természettől kezdve az emberi kapcsolatokon keresztül a betegség, a halál, az elidegenedés, a magány, a félelem és a reszketés rettenetéig. Ez az életérzés vezet el és fejeződik ki Munch leghíresebb, hátborzongató képén, ahol a világba vetett embert torzult arccal, magányos, velőtrázó, de a festményen szükségképpen néma sikolyként jeleníti meg.

A kulturális programok keretében bejártuk a Bygdøy-félsziget múzeumait. Belülről is megnéztük a Fram-ot (www.fram.museum.no), a legendás sarkkutató hajót, amely úgy épült, hogy jég ne tudja összeroppantani, hanem a fagy ereje és nyomása mintegy a jégtáblába tetejére emelje, és így sodródni tudjon a tengeri áramlattal. Ennek segítségével Nansen megközelítette az Északi-sarkot, Amundsen pedig öt héttel az amerikai Scott előtt, 1911. december 14-én elsőként ért a Déli-sarkra.

Thor Heyerdahl norvég tengerbiológus, kísérleti régész és néprajzos munkásságát önálló és látványos kiállítás mutatja be. A híres balsafatutaj, a Kon-Tiki, az inka Napisten, Virakocsa nevét viselte, később ő lett a múzeum névadója is (www.kon-tiki.no). A kutató az 1947-es expedícióval bizonyította, hogy lehetséges volt átkelni a Csendes-óceánon Polinéziába, így az őslakosok egy része az inkák előtti Dél-Amerikából is érkezhettek, noha elméletét a genetikai eredményeire hivatkozva erősen vitatják. Itt látható még a többi expedíció gazdag leletanyaga, dokumentációja mellett az egyiptomi napistenről elnevezett Ra II papiruszhajó is, amellyel 1970-ben azt igazolta, hogy a régi egyiptomiak is képesek lehettek papirusznádból készült hajóikkal átszelni a Kanári-szigetek körüli áramlatok segítségével az Atlanti-óceánt.

A norvég igazi hajós nemzet, így megnéztük még a Tengerészeti Múzeumot (www.norsk-sjofartsmuseum.no), ami sokrétűen mutatja be a tengeri hajózás körülményeit, technikai hátterét, és sok szép modellel szemlélteti a hajótípusok változását. A Viking Hajómúzeumban (www.khm.uio.no/vikingskipshuset) közelről csodálhattuk meg a három, IX. századi, az agyagban megőrződött és gyönyörűen restaurált eredeti viking hajót. A két kisebbet a part mentén, a nagyobbat a tengeren használták. Később mindhárom temetkezési helyül is szolgált, gazdag sírmellékletet is találtak a régészeti feltárás során. Nemcsak életükben, a túlvilágon is ezzel hajóztak. Igazat kell adnunk Winston Churchillnek: „A vikingek lelke benne van a hajóikban.” A tenger ellenállhatatlanul csábította őket. A kecses viking hajó azonban nemcsak közlekedési eszköz, hanem a büszkeség és az önbecsülés kifejezője is. A legföltettebb kincs, fegyver, gazdasági és kereskedelmi eszköz, a legfontosabb használati tárgy és egyben műalkotás. Életük és haláluk helyszíne, életre ringató bölcső és nyugalmat adó, díszesen faragott koporsó. Bizonyított, hogy a vikingek ezekkel a kiváló vízfekvésű és gyors hajókkal, már ötszáz évvel Kolumbusz előtt, 1000 körül elérték Észak-Amerika partjait. (home.online.no/~joeolavl/viking)

A Norvég Népművészeti Múzeum (www.norskfolke.museum.no), a skanzen nagy területen és érzékletesen mutatja be a közelmúlt és a régi korok tárgyait, életmódját, házépítési szokásait. A füves tetejű, vastag fából készült épületek mesébe illőek, látványuk a hobbitok világát idézik, és érthetővé teszik Tolkien rajongását az óskandináv nyelvek és kultúrák iránt.

A következő hétre reykjavíki átszállással először Izland második legnagyobb városába, a tizenhatezres lélekszámú Akureyribe repültünk, ahol igazi északi időjárás, az ország nevének megfelelően jég, hó és hideg fogadott bennünket. Északi fekvése ellenére azonban a sziget éghajlata a tengeri áramlatok mérséklő hatása miatt kevésbé zord. Nyáron tíz-tizenöt fok van, de télen sincs hidegebb mínusz tizenötötnél. Ekkor a legrövidebb időszakban négy órán át van világos, nyáron heteken át nem megy le nap. A repülőgépből a sötétben látható volt, hogy a zöldségtermesztésre használt üvegházak fényszükségletét „mesterséges nappal”, speciális lámpákkal igyekeznek pótolni. A meleget a bőségesen rendelkezésre álló geotermikus energia, a könnyen hozzáférhető melegvíz biztosítja. Az olcsó energia vonzó hatása és a halászat adja az ország fő bevételi forrását.

Izland lényegében akkora, mint Magyarország, de lakossága csak 320 000. Ennek kétharmada a fővárosban, Reykjavíkban és környékén él, így népsűrűsége igen ritka, 3,1 fő négyzetkilométerenként. Az ország tíz százalékát örök hó és jég borítja, a többi rész is nehezen járható és lakható, kopár, terméketlen vidék: kietlenül sziklás, vulkáni hegyek, salak és hamumező. A szigeten száznegyven vulkán van, ebből huszonhat időszakosan működik, a kráterek száma meghaladja az ezret. A fa már a középkorban elfogyott. Ezen ironizál a vicc is: ha eltévednél

az izlandi erdőben, egyenesedj fel és nézz szét. Települések szinte csak a tengerparton találhatóak. A térképeken, a világon egyedülállóan, a kísértetek és a trollok, a misztikus szellemlények és a manók előfordulási helye is szerepel. A legkisebb jelölt település nem a falu, hanem az egyes tanyákban lakó családok, név szerint feltüntetve. Ahol ritka az ember, fontos számon tartani.

Az Akureyri Egyetemet (www.unak.is) és könyvtárát 1987-ben alapították, 1450 diák tanul a jól felszerelt, 2002-2003-ban átadott két új épületben, a harmadik most készül. A száznolcvan alkalmazott közül száz dolgozik tanári állásban. A hallgatók negyven százaléka távoktatásban vesz részt. A szigeten többfelé, ennél kevesebb lélekszámú helyeken is van oktatási központ. Az itt tapasztaltak alapján elgondolkodtató, mennyire viszonylagos, mi számít igazán kis településnek, és mi az igazi vidékfejlesztés. Az izlandiak rájöttek, hogy a vidéki egyetemekre, könyvtárakra, általában az oktatásra fordított forrásoknak gazdasági, kulturális és népességmegtartó ereje van. A végzetek negyven százaléka Akureyri környékén, huszonhat százalékuk a fővárosban, a többi a szigeten kívül helyezkedik el. Egészségügyi és ipari képzéssel indultak, majd ez bővült, így most különböző tudományágakból választhatják ki a diákok a megfelelő szintet. Alapvetően a bolognai folyamathoz igazodnak, az alapstúdiumokra épül a mesterképzés. Az általános szakok, társadalomtudomány, média, oktatástudomány, biotechnológia mellett különösen fontosak a helyi adottságokra támaszkodó képzések: természeti erőforrások hasznosítása, megújuló energiák, halászat és menedzsment, élelméztudomány, vidékfejlesztés és falusi turizmus, tengeri- és sarkjog. Ez utóbbi elsősorban külföldiek részére, angolul folyik.

A könyvtárban negyvenezer dokumentum van, az évi kölcsönzés tizennégyezer, amit az e-dokumentumok letöltése folyamatosan csökkent. Az olvasó- és számítógépterem hatvannégy férőhelyes, vizsgaidőszakban azonban itt nem lehet gépet használni, mert a diákok csöndet kértek. A hallgatók plasztikkártyája többcélú: belépő, amivel az épület megfelelő részzeit huszonnégy órán keresztül bármikor igénybe lehet venni, továbbá fénymásolást és kölcsönzést is biztosít. Az olvasók képzése hangsúlyos, mert az elektronikus írástudás nélkülözhetetlen a korszerű, az egész életen át tartó tanulási folyamatban. A „golyák” egyhetes, negyvenöt perces órákból álló intenzív bevezetést kapnak az információs technológiák világába, amely a legfontosabb, általános ismereteket tartalmazza: keresés, katalógusok, adatbázisok, e-dokumentumok. A speciális és elmélyültebb képzések a szakiránynak megfelelő kurzushoz kapcsolódnak.

Középiszkolai könyvtárban is jártunk Akureyriben (www.ma.is). Az iskola épülete egyaránt szolgálja az egyéni és a közösségi létet, mert a könyvtár előtti lépcsős tér lehetőséget ad a beszélgetésre és a kötetlen csoportmunkára is. A könyvtárba belépve megállapítható, lényegében az egész olvasóteremként funkcionál, ahol a diákok jól felszerelt, otthonos környezetben olvashatnak. A könyvespolcok között mindenütt asztalok és székek vannak. A szabadpolcos rendszernek köszönhetően minden azonnal elérhető, ami a tájékozódást, az egyéni autonómiát biztosítja, ugyanakkor ki is kényszeríti, mert létével is felelősségteljes önállóságra nevel. A diákok rendelkezésére állnak a könyvek mellett a folyóiratok, lehetőségük nyílik az egyéni tájékozódásra és felkészülésre a nyomtatott és az elektronikus források használatával. A norvégiai és izlandi tanulmányút egyik legfontosabb tapasztalata a mindenütt érzékelhető pedagógiai alapelv, amelynek legfontosabb összetevői az önállóság, a kreativitás, a jószándék és a bizalom.

A városi könyvtár és levéltár (www.akureyri.is/amtsbokasafn) egyben nemzeti könyvtári feladatokat is ellát, így második őrzőhelyként kötelempéldányokat is kap, és részt vesz a digitalizálási programban is. Érdekesség, hogy az olvasók által unalmasnak ítélt könyveket külön polcra teszik. A gyermekkönyvtári részben egy kicsinyke butik is van, ahol írószereket, játékokat, állatfigurákat lehet venni. A kisdíákok jól felöltözve, sárga láthatósági mellényben, raj-

ta az iskola neve és telefonszáma, apró manóként éppen a könyvtárba érkeztek, ahol az aulában medvejelmez, fiatal könyvtáros hölgy fogadta őket.

Akureyriból Reykjavíkba repültünk, ahol először a Nemzeti és Egyetemi Könyvtárral (www.bok.hi.is) ismerkedtünk meg részletesen, és előadásokat hallgattunk az izlandi könyvtárügy egészéről. A négytornyos, vizesárokka körbevett, erődszerű könyvtár az üveggel fedett „várhídon” keresztül közelíthető meg. A négyszög alakú, az alagsori raktárakkal együtt ötszintes, tizenháromezer négyzetméteres terület kilencszázezer kötetes kapacitása már megtelt. A beléptetőkárttyás, légkondicionált, intelligens új épület hosszú tervezés után 1994-re készült el. Ekkor és itt egyesült az 1818-ban alapított nemzeti és az 1940-ben fundált egyetemi bibliotéka. A kiváló felszerelés, az ízléses, kizárólag izlandi termékekből és műalkotásokból álló berendezés jól használhatóvá és otthonossá teszi a belső tereket. Az első szinten a nemzeti könyvtár tizennégyezer egységből álló kéziratgyűjteménye, a másodikon, a bejárat szintjén a kölcsönzés és a tájékoztatás, a harmadikon a folyóiratok, a negyediken a könyvek és az egyéb dokumentumok szabadpolcos rendszerben kaptak helyet. Az épületben ötszáz tanulóhely, vezeték nélküli internet hozzáférés, hetven számítógép, a szükséges perifériák (fénymásoló, nyomtató, szkennerek), kivetítővel felszerelt szemináriumi szobák, konferenciaterem, ebédlő és kávézó található.

Az 1911-ben alapított egyetem tizenegy karán tizenháromezer hallgató tanul. A felhasználók képzését tanfolyamokkal, tájékoztató kiadványokkal, internetes oktatási felülettel és személyes konzultációkkal végzik. Ennek általános tartalma az ország egészére érvényes, egységes tudományos és könyvtári információforrások megismertetése, gyakorlati alkalmazása. Legfontosabb eleme a mintegy kétszáz, különböző típusú könyvtár állományát tartalmazó (Aleph alapú, Z39.50-es protokollal) egyesített nemzeti katalógus (www.gegnir.is), amely többféle dokumentumfajtára – könyv, zene, térkép, kézirat, vizuális, hang- és számítógépes anyag stb. – is kiterjed. Segítségével készül az izlandikumok gyűjtése, például a Kanadába vándorolt izlandiak elbeszélte története (oral history) és a nemzeti bibliográfia, ami 2002-től online elérhető.

A hallgatók virtuális magánhálózatot (Virtual Private Network) is használhatnak, (www.hvar.is, szójátékos jelentése: hol van?), ami a magyar Elektronikus Információs szolgáltatáshoz (www.eisz.hu) hasonló. Ez központilag, a nemzeti licenc alapján, IP azonosítással teszi lehetővé – elsősorban angol nyelven – tizenkét adatbázis, tizennégyezer teljes szövegű elektronikus folyóirat, továbbá szótárak, enciklopédiák, művészeti gyűjtemények, könyvek használatát nemcsak a felsőoktatás, mint Magyarországon, hanem minden érdeklődő számára. A lakosság ötven százaléka használja is a minőségi szolgáltatásokat, ahol bizonyos felületeken beállítható, hogy a rendszer e-mailben jelezze új publikáció megjelenését a témában. A pénzügyi válság miatt azonban bizonyosan csökkenteni kell az előfizetések számát. A további fontos katalógusok és szép gyűjtemények a régi térképeket (kort.bok.hi.is), a jellegzetesen izlandi műfajt, a történeti elbeszéléseket, a sagákat (www.sagnanet.is), a régi kéziratokat (www.handrit.is) és az újságokat, folyóiratokat (www.timarit.is) tartalmazza.

A nemzeti könyvtáraknak alapvető feladata lenne az internet archiválása is. Sajnos, ezt elég nehéz elfogadtatni a pénzügyi döntéshozókkal, pedig könnyen belátható, hogy a világháló a nemzeti kulturális kincs része, és mivel dinamikusan változik, ezért történeti dokumentálása nélkülözhetetlen. Ha annyi pénzt és energiát fordítunk a digitalizálásra, akkor a már eleve csak elektronikusan és sajnos csak időlegesen létező dokumentumokat, a nemzeti weboldalakat is szükséges lenne időnként elmenteni, és egy időtengely segítségével visszakereshetővé tenni, hiszen a megőrzés, a könnyű és gyors elérés a könyvtár fogalmának legfontosabb ismérve. Az internetet nemcsak térben, hanem időben is kereshetővé kell tenni, hogy mintegy nyitott időkapu lehessen a múltba. Az északi országok felismerték ennek jelentőségét, és együttműködés keretében 2005-től egy évben háromszor az izlandiak is elmentik, „learatják” nemzeti kiterjesztésű oldalait (.is), ami harminc millió dokumentumot, 1.25 terrabájt adatot

jelent. Negyven „fontos” helyet, elsősorban hírportálokat hetente mentenek, de ekkor az adatok 80-90 százaléka redundáns, ezért csak a különbséget őrzik meg. Az internet archiválására Magyarországon is szükség lenne, hogy a már egyszer rendelkezésre álló tartalmak ne vesszenek el, és időben is kereshetők legyenek a nethungarikumok. (Sajnos, eltűnt például a Trantor Kft. kiváló, könnyen kereshető, a közép- és felsőoktatásban is jól használható irodalmi elemzések teljes szövegű gyűjteményét tartalmazó „netmoly” adatbázisa. Olykor talán arra is jó lenne ez, hogy a sikertelen „fejlesztéseknek” köszönhetően korábban jobban használható felületek korábbi változataihoz is hozzá lehetne férni...)

Meglátogattuk még a Pedagógia Tudáscentrumot (www.khi.is), és az 1919-ben alapított Közművelődési Könyvtárat (www.borgarbokasafn.is), amely 2000-ben költözött új épületébe. Tetőteréből szép kilátás nyílik Reykjavík belvárosára. Hasonlóképpen szép a panoráma a Perlanról (www.perlan.is), ami egy hőforrás fölé épült energetikai és kulturális komplexum körkörös kávézóval, étteremmel. Itt megtekinthető még a geotermikus energia hasznosításának folyamata mellett a Sagamúzeum (www.sagamuseum.is), benne a vikingek viaszfiguráival.

Még a szakmai program keretében megnéztük a Nemzeti Múzeumot (www.natmus.is), ahol egy évek óta Reykjavíkban élő, izlandi történelmet tanuló magyar fiatal ember mutatta meg és magyarázta el a legfontosabbakat. Az állandó kiállítás áttekintést ad Izland történelméről, életmódjáról és kultúrájáról, a VIII-IX. századi viking kezdetektől máig. A VIII. században ír szerzetesek érkeztek elsőként, majd 850 körül egy viking hajós a Hófnöld, majd egy másik a Jégfnöld (Izland) nevet adta a lakatlan szigetnek. 874-ben Ingólfur Arnarson telepedett le a mai főváros, Reykjavík (füstös öböl) helyén. Körülbelül száz év kellett ahhoz, hogy a vikingek, írek és skótok keveredéséből egy új északi nép, az izlandi létrejöjjön. A tárlat leghíresebb darabja a skandináv mitológia legnépszerűbb istenét ábrázoló, Kr. u. 1000 körül készült kis bronz szobrocska, Thor, aki a főisten (Odin) és a Földanya (Jörd) fia, a mennydörgés, a vihar, a vegetáció, a termés és a termékenység istene. Aki kezében tartja csodatevő, villámokat szóró, bumeráng módjára visszatérő, a törpék által készített kalapácsát. Fő feladata az emberek megvédése az óriásoktól.

A tanulmányút egyik legszebb és legnagyobb élményt adó, gyönyörűen kivitelezett kiállítását láthattuk az izlandi nemzeti örökség múzeumában, a Kultúra Házában (www.thjodmenning.is). Itt őrzik és mutatják be a legféltettebb nemzeti kincseket, többek között az Edda (a dédanya, az őszanya) dalainak könyvét, az ősi sagákat tartalmazó, legrégebbi középkori kéziratokat, a XII-XVI. századból származó izlandi kódexeket. Az óizlandi nyelv és irodalom a klasszikus északi kulturális örökség legarchaikusabb rétegét képviseli, legfontosabb forrása az óészaki mitológiának, a kereszténység előtti és utáni viking történelemnek. A kiállítás része egy gazdagon berendezett kódexgyártó műhely, ahol a pergamenkészítéstől a festék, a tinta és a tollak előállításán keresztül az illumináláson, a vonalazáson és az íráson keresztül a kötésig minden munkafolyamat nyomon követhető. Egy táblán látható még a viking és az izlandi – a magyar rovásíráshoz hasonló – rúnabécé összehasonlítása is. Az írás eredendően szakrális: a rúna szó gótul titkot, ófelnémet nyelven pedig mormogást, bűvös cselekedetet, feliratot jelent.

A névadási szokások is megőrizték archaikus jellegüket. Nincs családnév, a vezetéknev szerepét az apa keresztneve tölti be, ehhez illesztik az „s” birtokos ragot, illetve a dóttir (lány) vagy a son (fiú) toldalékot. Például Stefánia Arnórsdóttir, vagyis Arnór lánya Stefánia, vagy Birgir Björnsson, vagyis Björn fia Birgir. A középkorban, a vezetéknevek kialakulása előtt a magyarban is így volt: János fia Gábor, János leánya Anna. Az izlandi nők nem vették és nem is veszik fel férjük nevét a házasság után.

A múzeum előtérében áll az évszázad sakkmérkőzésének, az 1972-es sakkvilágbajnokság döntőjének mahagóni sakkasztala, amelyen a hidegháború feszült légkörében, nagy nemzetköz-

zi figyelem közepette Robert J. („Bobby”) Fischer (Egyesült Államok) legyőzte Borisz Szpasszkijt. (Szovjetunió).

A kulturális program, az „arany körút” keretében a sziget legfontosabb, fenséges természeti szépségeit néztük meg. Először Izland Ópusztaszerére, a Þingvellir Nemzeti Parkba (www.thingvellir.is) mentünk, ahol a hagyomány szerint 930-ban alakult meg a világ első parlamentje, az Alþing, ahol nyaranta két hétig mindenki eljárhatott az ország dolgában. 1944. június 17-én itt kiáltották ki Izland függetlenségét. Még ma is az egész ország elfér, és a nemzeti ünnepen meg is jelenik a festői, tóval, folyóval, vízeséssel és sziklával szegélyezett országgyűlési síkságon. Tektonikailag is az egyik legérdekesebb hely a Földön: évente néhány milliméterrel itt távolodik egymástól az észak-amerikai és az eurázsiai, a nyugati és a keleti lemez.

A következő állomáson a Strokkur gejzír döbbenes és látványos, harminckét méter magas, mintegy tízpercenként bekövetkező kitöréseire vártunk. Ekkor a magmatikus gázok a forráspontra melegítik a kanyargós járatokban a vizet, ami a robbanásszerű gőzképződés hatására lövell ki a kúrtóból. A névadó nagy szökőforrás, a Geysir ma már rendszertelenül és ritkán működik, mert járatait eltömítették a beledobált kövek. (www.geysircenter.com)

A tanulmányút utolsó programja a megrendítő és leírhatatlan szépségű Gullfoss vízesés volt (www.world-of-waterfalls.com/iceland-gullfoss.html). A széles Hvítá folyó egy kilométerrel a vízesés fölött hirtelen balra fordul, majd lezuhan egy széles kanyarú három lépcsős hasadékba, melyben először 11, majd 21 métert esik. A hasadék mintegy 20 méter széles és 2,5 km hosszú. A természet fenségét éreztük, amikor a hatalmas víztömeg – másodpercenként kétezer köbméter – dübörgő robajjal omlott alá a kanyonban. Az egyik része megállíthatatlan, örök mozgásban, mellette, ahol nem tud lezúdulni, a szakadék peremén mozdulatlanul áll, jégbe dermedve a megfagyott vízesés. A felcsapódó víz a lefelé vezető utat mindig megújuló jégpáncéllal védte a közelébe merészkedő turistáktól, de a vízpárán átsütő nap szivárványhidat épített a kavargó, jeges szakadék fölé.

Az élmények és a szemléletbővítés mélysége, minősége és mennyisége volt számunkra az elérhető legfontosabb tapasztalat. Az utazás a megismerés egyik önálló formája, ami közvetlensége miatt nem pótolható semmivel sem, hiszen a megélés, a teljes fizikai és metafizikai, szellemi, lelki és érzelmi jelenlét a létezés teljességét, közvetlen kéznélvőségét, a saját létünkben való ittlét csodáját és örömét jelenti.

A program kiválóan illeszkedett az itthoni munkához, hiszen a könyvtárügy egészéről szerezhettünk tapasztalatokat. Meglátogattunk több egyetemi, főiskolai, továbbá nemzeti, közművelődési és iskolai könyvtárat. Előadásokat hallgattunk a könyvtárügy szervezéséről, a dokumentációs- és a tudásközpontok céljairól, feladatairól és szervezeti, logisztikai felépítéséről. Közvetlen ismereteket szereztünk a felhasználók képzéséről, a katalógusépítésről, azok használatáról, az automatikus és a könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatáról, a könyvtári szolgáltatások sokrétűségéről. A kulturális kincs megőrzéséről és közzétételéről, az adatbázisok fajtáiról, használatáról és céljairól, a digitalizálás elméletéről és gyakorlatáról.